

Amsterdam, december 2019
Gefinancierd door Instituut Gak

Bijlage D

Doorrekening van de scenario's

Bas ter Weel
Henri Bussink
Justus van Kesteren
Joost Witteman
Marilou Vlaanderen

Inhoud

1	Effecten van de scenario's.....	1
1.1	Verwachte effecten: ziekte en arbeidsongeschiktheid	3
1.2	Verwachte effecten: werkloosheid	11
1.3	Verwachte effecten: langlevens.....	19
	Literatuur	27

1 Effecten van de scenario's

De beleidsopties uit de scenario's zijn beoordeeld op verschillende criteria, zoals de verandering in uitkerings- en uitvoeringslasten, inkomensbescherming en (her)verdeling. Daarnaast is gekeken naar de (lange termijn) effecten op de structurele werkgelegenheid en de houdbaarheid van de overheidsfinanciën. Een beoordeling in termen van welvaartsbaten is achterwege gelaten, omdat veel effecten niet kunnen worden gekwantificeerd. De effecten worden kwalitatief geduid op basis van economische theorie en empirie en indien mogelijk gekwantificeerd op basis van eerdere berekeningen dan wel op basis van eigen berekeningen gebaseerd op parameters uit de economische literatuur. Box D.1 gaat nader in op de methodologie.

Box D.1 Onderzoeksverantwoording

We hebben de gevolgen van de scenario's in kaart gebracht op basis van een aantal economische uitkomsten. De effecten worden kwalitatief geduid op basis van economische theorie en empirie en indien mogelijk gekwantificeerd op basis van eerdere berekeningen dan wel op basis van eigen berekeningen gebaseerd op parameters uit de economische literatuur. We maken hierbij onderscheid tussen structurele effecten (uitkeringslasten, werkgelegenheid en houdbaarheidssaldo van de overheid) en effecten die alleen op de korte en middellange termijn plaatsvinden door de transitie naar een nieuw stelsel (transitiekosten door privatisering). Doordat niet alle effecten gekwantificeerd zijn – zoals gevolgen voor de (her)verdeling en inkomensbescherming – is een beoordeling in termen van welvaartsbaten achterwege gelaten. De effecten worden daarom niet gesommeerd en dienen geïnterpreteerd te worden als partieel.

De tabellen in deze bijlage geven de gevolgen van de scenario's weer gedifferentieerd naar verschillende actoren: overheid, werkgevers, werknemers en zelfstandigen. Hierbij zijn de effecten gepresenteerd als mutaties ten opzichte van het nulscenario (de huidige situatie), waarbij een negatieve mutatie een verslechtering aanduidt voor de desbetreffende actor. Zo is een negatieve mutatie op Ziektewet-uitkeringslasten voor werkgevers een verhoging van de uitkeringslasten. De mutaties dienen als volgt geïnterpreteerd te worden (tenzij anders aangegeven):

- *Uitkeringslasten*. Mutatie in jaarlijkse uitgaven (structureel) in miljarden euro's ten opzichte van het nulscenario;
- *Structurele werkgelegenheid*. Mutaties in de structurele werkgelegenheid als percentage stijging (daling) ten opzichte van de structurele werkgelegenheid in het nulscenario;
- *Houdbaarheidssaldo*. Mutaties in het houdbaarheidssaldo als procentpunt van het bbp ten opzichte van het nulscenario. Voor de berekening van het houdbaarheidssaldo is een vuistregel voor de relatie tussen arbeidsparticipatie en het houdbaarheidssaldo toegepast. Deze is gekwantificeerd door het Centraal Planbureau (2019).
- *Herverdeling*. Mutaties in de (her)verdeling zijn niet gekwantificeerd maar kwalitatief beschreven in de tekst. Er is ter indicatie een + of – (ten opzichte van het nulscenario) in de tabel opgenomen.

1.1 Verwachte effecten: ziekte en arbeidsongeschiktheid

1.1.1 Scenario 1: Alle werknemers verzekerd

Beleidsopties

Dit scenario bevat de volgende beleidsopties ten aanzien van de risico's van ziekte en arbeidsongeschiktheid:

- Het vervallen van de Eerstejaars Ziektewet-beoordeling voor vangnetgroepen uitzendkrachten, werknemers met een tijdelijk contract na einddienstverband en overige flexwerkers

Vervallen Eerstejaars Ziektewet-beoordeling voor vangnetgroepen uitzendkrachten, werknemers met een tijdelijk contract na einddienstverband en overige flexwerkers

Uitkeringslasten

Door het vervallen van de Eerstejaars Ziektewet-beoordeling neemt de gemiddelde uitkeringsduur in de Ziektewet toe. Ten eerste doordat uitkeringsontvangers die minder dan 35 procent arbeidsongeschikt zijn niet na een jaar uit de ZW-uitkering stromen. Ten tweede doordat uitkeringsontvangers minder risico lopen op stopzetting van de uitkering. Hierdoor neemt de prikkel tot snelle re-integratie af, waardoor de duur van de uitkering toeneemt. Dit resulteert in extra ZW-uitkeringslasten van naar schatting € 30 mln. ten laste van werkgevers.¹

Daarentegen profiteren werkgevers van de vermindering in doorstroom naar andere uitkeringen. Een deel van de ZW-uitkeringsontvangers stroomt door de Eerstejaars Ziektewet-beoordeling uit naar de WW.² Deze uitstroom vervalt, wat de WW-lasten doet dalen met ongeveer € 25 mln. Een ander deel stroomt uit naar de bijstand. Ook deze uitstroom vervalt, wat een besparing op overheidsuitgaven oplevert van circa € 5 mln. Daarnaast vindt er minder uitstroom van ZW-uitkeringsontvangers naar werk plaats. Het effect op de werkgelegenheid is echter nihil doordat dit een zeer kleine groep betreft.

Een ander gevolg van deze maatregel is een besparing op de uitvoeringskosten van de Ziektewet. Daar staat tegenover dat naar verwachting een grotere groep de maximale ZW-uitkeringsduur bereikt en een WIA-aanvraag indient. Hierdoor nemen de uitvoeringskosten van de WIA toe. Per saldo nemen de uitvoeringskosten af met ongeveer € 15 mln. De daadwerkelijke WIA-instroom blijft naar verwachting achter op de WIA-aanvragen. Dit komt doordat het vervallen van de Eerstejaars Ziektewet-beoordeling alleen van invloed is op de uitkeringsduur van ZW-uitkeringsontvangers die minder dan 35 procent arbeidsongeschikt zijn. Een groot deel van deze groep zal bij het bereiken van de maximale ZW-uitkeringsduur niet de WIA instromen. Echter zijn de lasten voor degenen die wel de WIA instromen naar verwachting hoog (gezien de relatief lange verblijfsduur in de WIA). Naar schatting nemen de WIA-lasten daarom met € 50 mln. toe.

¹ Werkgevers betalen voor de extra uitkeringslasten middels een verhoging van de ZW-premies.

² 79 procent van de totale uitstroom door de Eerstejaars Ziektewetbeoordeling stroomt door naar de WW, 18 procent stroomt door naar de bijstand en 3 procent naar werk (Lammers et al., 2016).

Verdeling

Met het vervallen van de Eerstejaars Ziektewet-beoordeling nemen de verschillen tussen werknemers met een vast contract en werknemers met een flexibel contract af. Momenteel vallen werknemers met een vast contract onder de loondoorbetalingsplicht. Onder dit stelsel vindt de beoordeling op arbeidsongeschiktheid pas na twee jaar plaats. Werknemers met een flexibel contract vallen daarentegen onder de Ziektewet en worden na één en na twee jaar beoordeeld. Door het vervallen van de Eerstejaars Ziektewet-beoordeling worden werknemers met een flexibel contract – werknemers met een tijdelijk contract (na uitdiensttreding), uitzendovereenkomst of overige flexwerkers – even vaak gekeurd op arbeidsongeschiktheid als werknemers met een vast contract. Dit betekent een harmonisatie van de uitkeringsvorm bij ziekte tussen verschillende contractvormen.

Tabel D.1 Scenario 1: effecten alle werknemers verzekerd tegen ziekte en arbeidsongeschiktheid

Regeling	Overheid	Werkgevers	Werknemers	Zelfstandigen
Vervallen Eerstejaars Ziektewet-beoordeling voor vangnetgroepen EDV & uitzend				
<u>Uitkeringslasten (€ in miljoenen)</u>				
ZW-uitkeringslasten		-30		
Doorstroom naar WW		+25		
Doorstroom naar bijstand	+5			
Uitvoeringskosten ZW en WIA		+15		
Instroom WIA		-50		
<u>Verdeling of zacht (+ of -)</u>				
Verkleining verschillen tussen vast en flex			+/-	

Bron: SEO Economisch Onderzoek.

1.1.2 Scenario 2: Alle werkenden verzekerd

Beleidsopties

Dit scenario bevat de volgende beleidsopties ten aanzien van de risico's van ziekte en arbeidsongeschiktheid

- Het vervallen van de Eerstejaars Ziektewet-beoordeling voor vangnetgroepen uitzendkrachten, werknemers met een tijdelijk contract na einddienstverband en overige flexwerkers (zie scenario 1)
- De invoering van een verplichte ZW- en WIA-verzekering voor zelfstandigen

De invoering van een verplichte ZW- en WIA-verzekering voor zelfstandigen

Uitkeringslasten

De kosten van een verplichte ZW-verzekering voor zelfstandigen bedragen naar schatting structureel € 1,3 mld. Dit is gefinancierd uit premiebetalingen door zelfstandigen. De kosten van de verplichte WIA-verzekering voor zelfstandigen bedragen naar schatting structureel € 2,4 mld. De bijbehorende lastendekkende premie is even groot, maar omdat zelfstandigen de premies van arbeidsongeschiktheidsverzekeringen kunnen aftrekken van de belasting blijft daar € 1,3 mld. van over. Door de hiermee gepaarde vermindering in belastinginkomsten verslechteren de overheidsfinanciën op korte en middellange termijn met ongeveer € 1,1 mld. Per saldo is er op lange termijn echter

nauwelijks sprake van een effect op de overheidsfinanciën door deze aftrekpost, aangezien de uitkeringen van de verzekering wel belast zijn en leiden tot extra belastinginkomsten.³

De verplichte premie heeft een negatief inkomenseffect voor zelfstandigen en/of een verhogend effect op de tarieven van zelfstandigen wat wellicht niet aansluit bij de preferenties van (een deel van de) zelfstandigen. Zo blijkt uit de vignettenstudie dat een aanzienlijk deel van de zelfstandigen zich niet of voor een lager bedrag wil laten verzekeren. Daar staat tegenover dat de inkomensbescherming van zelfstandigen toeneemt en onderverzekering wordt tegengegaan. Ruim 27 procent van de zelfstandigen heeft nu onvoldoende financiële middelen om in geval van volledige arbeidsongeschiktheid de periode tot pensionering op te vangen (Berkhout & Euwals, 2016). Een deel van deze zelfstandigen belandt momenteel in de bijstand bij (langdurige) ziekte of arbeidsongeschiktheid. Door het voorkomen van deze afwenteling vindt een besparing van jaarlijks ongeveer € 0,25 mld. op de bijstandslasten plaats.

Structurele werkgelegenheid en houdbaarheid overheidsfinanciën

Er treden twee effecten op het gebied van werkgelegenheid op door de verplichte ZW- en WIA-verzekering voor zelfstandigen. Enerzijds een lagere participatie aan de onderkant van de arbeidsmarkt. De verzekeringspremie zorgt voor een lager netto-inkomen waardoor een deel van de zelfstandigen zich zal terugtrekken van de arbeidsmarkt. De omvang van dit effect is naar verwachting gering. Ten eerste staat tegenover de premie het nut van de verzekering. Ten tweede kan men ook een baan als werknemer gaan zoeken (zie o.a. Berkhout & Euwals, 2016). Anderzijds speelt de aantrekkelijkheid van de regeling een rol voor zelfstandigen die ondanks ziekte nog kunnen werken. Deze zelfstandigen hebben een minder sterke prikkel tot re-integratie waardoor de uitkeringsduur toeneemt ten koste van het arbeidsaanbod. De verplichte WIA-verzekering zorgt naar schatting voor een beperkte daling van de structurele werkgelegenheid met 0,1 procent.⁴ Deze daling van de werkgelegenheid gaat gepaard met een verslechtering van het houdbaarheidssaldo met ongeveer 0,03 procent.⁵

Verdeling

Doordat alle zelfstandigen verplicht verzekerd zijn, ontstaat er een betere spreiding van zelfstandigen met een gunstig en ongunstig risicoprofiel in het deelnemersbestand van UWV. Daarnaast groeit het deelnemersbestand aanzienlijk waardoor schaalvoordelen in de kosten van monitoring en administratie ontstaan. Zowel werknemers als zelfstandigen profiteren hiervan doordat de premies omlaag kunnen en de toegankelijkheid van de verzekering toeneemt. Ook neemt de concurrentie op de arbeidsvoorwaarde ZW- en WIA-verzekering af waardoor een gelijk spelveld tussen werknemers en zelfstandigen ontstaat. Dit vermindert tevens de prikkel voor werkgevers om gebruik te maken van schijnzelfstandigen. De verschillen in loonkosten tussen werknemers en zelfstandigen nemen immers af.

---

³ De premie en belastbaarheid van de uitkering zijn afhankelijk van de gekozen arbeidsongeschiktheidsverzekering. In het algemeen geldt dat als de premie niet aftrekbaar is, de uitkering ook niet is belast. Is de premie wel aftrekbaar, dan is de uitkering wel belast. Zie: https://www.belastingdienst.nl/wps/wcm/connect/bldcontentnl/belastingdienst/zakelijk/winst/inkomstenbelasting/inkomstenbelasting_voor_ondernemers/arbeitsongeschiktheidsverzekering

⁴ Dit betreft alleen de gevolgen voor de verplichte WIA-verzekering. Het effect van de verplichte ZW-verzekering op de werkgelegenheid is naar verwachting negatief.

⁵ Deze berekening is gebaseerd op de vuistregel van CPB (2019) *Zorgen om morgen*.

Tabel D.2 Scenario 2: effecten alle werkenden verzekerd tegen ziekte en arbeidsongeschiktheid

Regeling	Overheid	Werkgevers	Werknemers	Zelfstandigen
Vervallen Eerstejaars Ziektewet-beoordeling voor vangnetgroepen EDV & uitzend				
<u>Uitkeringslasten (€ in miljarden)</u> (Zie tabel scenario 1 voor toelichting)	+0,005	-0,04		
De invoering van een verplichte ZW- en WIA-verzekering voor zelfstandigen				
<u>Uitkeringslasten (€ in miljarden)</u>				
ZW-uitkeringslasten				-1,3
WIA-uitkeringslasten				-2,4
Afwenteling op de bijstand	+0,25			
<u>Structurele werkgelegenheid en houdbaarheid overheidsfinanciën (%)</u>				
Structurele werkgelegenheid	-0,1%			
Houdbaarheidssaldo	-0,0%			
<u>Verdeling of zacht (+ of -)</u>				
Betere spreiding risico's				+/-
Schaalvoordelen verzekeraar		+	+	+
Gelijker speelveld			+	-
Toename inkomensbescherming				+

Bron: SEO Economisch Onderzoek.

1.1.3 Scenario 3: Alle werknemers naar keuze verzekerd

Beleidsopties

Dit scenario bevat de volgende beleidsopties ten aanzien van de risico's van ziekte en arbeidsongeschiktheid

- De invoering van een verplichte basisverzekering voor ziekte & AO voor werknemers
- Privatisering van de ziekte- en arbeidsongeschiktheidsverzekering

De invoering van een verplichte basisverzekering voor ziekte & AO voor werknemers

Uitkeringslasten

Werkgevers reserveren in dit scenario een bedrag dat gelijk is aan de totale kosten aan de loondoorbetalingsplicht, de Ziektewet en de WIA. Werknemers kunnen deze loonruimte naar eigen voorkeur aanwenden. Er bestaat alleen een verplichting om een gecombineerde basisverzekering op WML-niveau af te sluiten tegen zowel ziekte als arbeidsongeschiktheid. Dit kan uitgelegd worden als een structurele verlaging van de verplichte verzekeringen.

De verplichte premie- en uitkeringslasten dalen aanzienlijk met naar schatting € 6,0 mld.⁶ Dit komt ten eerste door een verlaging van de gemiddelde uitkeringshoogte. Zo daalt de uitkering bij ziekte

⁶ Hiervan is € 4 mld. een besparing op ziekteverzekeringen en € 2 mld. op arbeidsongeschiktheidsverzekeringen.

(t.o.v. de huidige ZW-uitkeringshoogte)⁷ en de uitkering bij arbeidsongeschiktheid (t.o.v. de gemiddelde WGA- en IVA-uitkering). Ten tweede neemt het aantal uitkeringsontvangers af. De lagere uitkering maakt de regelingen namelijk minder aantrekkelijk voor nieuwe instroom. Daarnaast leidt een lagere uitkering tot een sterkere prikkel tot re-integratie voor wie eenmaal in de regeling zit. Hierdoor neemt de gemiddelde uitkeringsduur af. De besparing op uitkeringslasten komt terecht bij werknemers. Zij houden immers meer netto-inkomen over. Hier staat wel een vermindering van de inkomensbescherming tegenover.

Uit de vignetten blijkt dat ongeveer 60 procent van de werknemers een AO-verzekering met meer dan een minimumuitkering preferereert. We nemen aan dat deze werknemers zich vrijwillig terugverzekeren naar een uitkering op het huidige niveau en dat dit navenant doorwerkt in de uitkeringslasten. Hierdoor stijgen de uitkeringslasten met € 3,6 mld. De totale mutatie van de uitkeringslasten bedraagt daarom minus € 2,4 mld.

Structurele werkgelegenheid en houdbaarheidssaldo

De prikkel om arbeid aan te bieden neemt structureel toe door de verplichte basisverzekering. Een lagere uitkering maakt dat het meer loont om bij een verbetering in de gezondheid weer (gedeeltelijk) aan de slag te gaan. Daarnaast maakt een lagere uitkering de instroom minder gevoelig voor *moreel gevaar*: de regeling is minder aantrekkelijk waardoor minder mensen in aanmerking proberen te komen voor een uitkering. Hierdoor vindt een structurele toename van het arbeidsaanbod plaats met naar verwachting 0,9 procent. Dit gaat gepaard met een verbetering van het houdbaarheidssaldo met 0,3 procent.

Vergelijkbaar met het effect van aanvullende verzekeringen op de uitkeringslasten zullen de structurele werkgelegenheid en het houdbaarheidssaldo beïnvloed worden door de vrijwillige verzekering van 60 procent van de werknemers naar een verzekering op huidig niveau. Door de hogere uitkering aan de groep die zich aanvullend verzekert, is er een minder sterke prikkel om te re-integreren. Hierdoor neemt de structurele werkgelegenheid weer af. De totale mutatie van de werkgelegenheid bedraagt 0,36 procent. Conform de vuistregel van het CPB, gaat dit gepaard met een verbetering van het houdbaarheidssaldo met 0,11 procent.

Verdeling

De mate van risicosolidariteit neemt af door deze maatregel. Er vindt een herverdeling plaats van werknemers met een gunstig risicoprofiel naar werknemers met een ongunstig risicoprofiel. Werknemers met een ongunstig risicoprofiel kunnen zich niet of tegen hoge premies aanvullend verzekeren op de private markt. Werknemers met een gunstig risicoprofiel gaan daarentegen relatief minder premie betalen dan in de huidige situatie. Daarentegen neemt de concurrentie op de arbeidsvoorwaarde ziekte- en arbeidsongeschiktheidsverzekering af waardoor een gelijk spelveld tussen werknemers en zelfstandigen ontstaat.

Privatisering van de ziekte- en arbeidsongeschiktheidsverzekering

Momenteel is de uitvoering van ziekteverzekeringen (i.g.v. de Ziektewet) en arbeidsongeschiktheidsverzekeringen (WIA) in beginsel publiek verzekerd bij het UWV. In dit scenario verschuift de uitvoering van de verzekering van publiek naar privaat. Hiermee zijn aanzienlijke transitiekosten gemoeid. Ten eerste moet er een acceptatieplicht voor private uitvoerders worden geïntroduceerd,

---

⁷ In dit scenario vervalt de Ziektewet alleen voor de vangnetgroepen die uit een situatie van werk komen. Alleen de uitkeringslasten voor deze vangnetgroepen zijn meegenomen in de berekeningen.

en gelijktijdig een verbod op premiedifferentiatie. Omdat het resultaat daarvan is dat er voor de verzekeraars niet-beïnvloedbare verschillen in populatiekenmerken kunnen ontstaan moet er een systematiek van risicoverevening tussen verzekeraars opgetuigd worden om dergelijke verschillen te compenseren (Ter Weel, Van der Werff, & Hers, 2018). Kortom, er moet een vergelijkbare systematiek ontworpen worden zoals momenteel geldt in de Zorgverzekeringswet (ZVW). De transitie naar het huidige stelsel in de ZVW ging gepaard met aanzienlijke overgangskosten (CPB, 2015). Dit geldt naar verwachting ook voor de privatisering van ziekte- en arbeidsongeschiktheidsverzekeringen. De transitiekosten zijn geraamd op € 177 mln. voor ongeveer 8 jaar (in totaal € 1,4 mld.).⁸

Box D.2 Private uitvoering van de ziekte- en arbeidsongeschiktheidsverzekering

Er bestaan verschillen tussen een publieke uitvoering en een private uitvoering van verzekeringen. Hieronder volgt een vergelijking tussen de publieke en private uitvoering van ziekte- en arbeidsongeschiktheidsverzekeringen. Dit geeft inzicht in de gevolgen van een verschuiving in uitvoering.

Een belangrijk doel van verzekeringsmarkten is concurrentie op het gebied van preventie en re-integratie tussen verzekeraars en, in sommige gevallen, ook met de publieke uitvoerder. Ten opzichte van het UWV hebben private verzekeraars schaalnadelen en maken zij extra kosten voor acquisitie en winstdeling. Zij dienen dit te compenseren met de opbrengsten uit schadelastbeperking. Een succesvolle verzekeraar kan met lage premies marktaandeel veroveren. Hiermee is een publiek belang gemoeid. Deze verzekeraar zorgt namelijk voor goede preventie en re-integratie en dat leidt weer tot meer werkgelegenheid (Euwals, Hoekstra, & Hers, 2015). Een kanttekening hierbij is dat er geen aanwijzingen zijn dat privaat verzekerde bedrijven in het kader van de WGA het beter of slechter doen dan publieke verzekerde bedrijven. Ook blijkt uit empirische studies, zoals van Astri (2013) en Hassink et al. (2015), nauwelijks verschil in instroom tussen privaat en publieke verzekerde bedrijven.

Geheel private uitvoering van zowel ziekte als arbeidsongeschiktheid maakt het voor private verzekeraars gemakkelijker om synergievoordelen te boeken door integratie van de verzekering van ziekte en arbeidsongeschiktheid. De mogelijkheden daarvoor worden immers groter – op dit moment zijn veel kleine werkgevers privaat verzekerd voor loondoorbetaling en publiek voor de WGA. De prikkels voor vroegtijdige interventie in de ziektefase worden voor private verzekeraars sterker als zij ook verantwoordelijk worden voor arbeidsongeschiktheid, omdat zij daarmee toekomstige uitkeringslasten kunnen voorkomen. Aangevend moet wel worden dat private verzekeraars de mogelijkheden tot synergie nauwelijks benutten (Euwals, Hoekstra, & Hers, 2015). De vraag is dus of dit in een volledig private markt wel gebeurt.

Bron: SEO Economisch Onderzoek.

⁸ Deze raming is gebaseerd op de vuistregel uit CPB (2015) *Zorgkosten in kaart*.

Tabel D.3 Scenario 3: effecten alle werknemers verzekerd tegen ziekte en arbeidsongeschiktheid

Regeling	Overheid	Werkgevers	Werknemers	Zelfstandigen
De invoering van een verplichte basisverzekering voor ziekte & AO voor werknemers (en mogelijkheid aanvullend verzekeren)				
<u>Uitkeringslasten (€ in miljarden)</u>				
Ziekte- en AO-uitkeringslasten			+2,4	
<u>Structurele werkgelegenheid en houdbaarheid overheidsfinanciën (%)</u>				
Structurele werkgelegenheid	+0,4%			
Houdbaarheidssaldo	+0,1%			
<u>Verdeling of zacht (+ of -)</u>				
Afname risicosolidariteit			+/-	
Gelijkker speelveld			+	-
Privatisering van de ziekte- en arbeidsongeschiktheidsverzekering				
Transitiekosten per jaar(€, in miljarden)	-0,18			
Transitiekosten totaal(€, in miljarden)	-1,4			

Bron: SEO Economisch Onderzoek.

1.1.4 Scenario 4: Alle werkenden naar keuze verzekerd

Beleidsopties

Dit scenario bevat de volgende beleidsopties ten aanzien van de risico's van ziekte en arbeidsongeschiktheid:

- De invoering van een verplichte basisverzekering voor ziekte & arbeidsongeschiktheid voor werknemers (zie scenario 3);
- Privatisering van de ziekte- en arbeidsongeschiktheidsverzekering (zie scenario 3);
- De invoering van een verplichte basisverzekering voor ziekte & arbeidsongeschiktheid voor zelfstandigen.

De invoering van een verplichte basisverzekering voor ziekte en arbeidsongeschiktheid voor zelfstandigen

Uitkeringslasten

De uitkeringslasten van een verplichte basisverzekering voor ziekte en arbeidsongeschiktheid bedragen naar schatting € 3,1 mld. voor zelfstandigen. De bijbehorende lastendekkende premie is even groot, maar omdat zelfstandigen de premies gedeeltelijk kunnen aftrekken van de belasting, blijft daar € 2,1 mld. van over. De overheidsfinanciën verslechteren op korte en middellange termijn met ongeveer € 1 mld. Per saldo is er op lange termijn echter nauwelijks sprake van een effect op de overheidsfinanciën door deze aftrekpost, aangezien de uitkeringen van de verzekering wel belast zijn en leiden tot extra belastinginkomsten.

Ook neemt de afwenteling op de bijstand af. Een deel van deze zelfstandigen belandt momenteel in de bijstand bij langdurige ziekte of arbeidsongeschiktheid. Door het voorkomen van deze afwenteling vindt een besparing van zo'n € 0,25 mld. plaats.

Structurele werkgelegenheid en houdbaarheid overheidsfinanciën

Deze maatregel heeft een beperkt negatief effect op de structurele werkgelegenheid, afgerond -0,0 procent (Ter Weel, Van der Werff, & Hers, 2018).⁹ Dit komt voornamelijk vanwege een toename in het aantal zelfstandigen dat ziek of arbeidsongeschikt is (als gevolg van het risico op *moreel gevaar* van de verzekering) en gemiddeld hogere lasten op arbeid van zelfstandigen. Het effect op de werkgelegenheid is beperkt omdat zelfstandigen niet zozeer stoppen met werken als gevolg van de lastenverzwaring, maar vooral kiezen voor een carrière als werknemer. Het verschil in lasten tussen zelfstandigen en werknemers wordt door deze maatregel immers kleiner, waardoor de bestaande prikkels voor arbitrage tussen de verschillende contractvormen worden beperkt.

Verdeling

Doordat alle zelfstandigen verplicht verzekerd zijn, ontstaat er een betere spreiding van zelfstandigen met een gunstig en ongunstig risicoprofiel in het deelnemersbestand van de verzekeraar. Daarnaast groeit het deelnemersbestand aanzienlijk waardoor schaalvoordelen in de kosten van monitoring en administratie ontstaan. Zowel werknemers als zelfstandigen profiteren hiervan doordat de premies omlaag kunnen en de toegankelijkheid van de verzekering toeneemt. Ook neemt de concurrentie op de arbeidsvoorwaarde ziekte- en arbeidsongeschiktheidsverzekeringen af waardoor een gelijk speelveld tussen werknemers en zelfstandigen ontstaat. Dit vermindert tevens de prikkel voor werkgevers om gebruik te maken van schijnzelfstandigen. De verschillen in loonkosten tussen werknemers en zelfstandigen nemen immers af.

Tabel D.4 Scenario 4: effecten alle werknemers verzekerd tegen ziekte en arbeidsongeschiktheid

Regeling	Overheid	Werkgevers	Werknemers	Zelfstandigen
De invoering van een verplichte basisverzekering voor ziekte & AO voor werknemers				
<u>Uitkeringslasten (€ in miljarden)</u> (zie tabel scenario 3 voor toelichting)			+2,4	
<u>Structurele werkgelegenheid (%)</u>	+0,4%			
<u>Houdbaarheid overheidsfinanciën (%)</u>	+0,1%			
Privatisering van de ziekte- en arbeidsongeschiktheidsverzekering				
<u>Transitiekosten totaal (€ in miljarden)</u> (zie tabel scenario 3 voor toelichting)	-0,9			
De invoering van een verplichte basisverzekering voor ziekte & AO voor zelfstandigen				
<u>Uitkeringslasten (€ in miljarden)</u>				
Ziekte- en AO-uitkeringslasten				-3,1
Afwenteling op de bijstand	+0,25			
<u>Structurele werkgelegenheid en houdbaarheid overheidsfinanciën (%)</u>				
Structurele werkgelegenheid	-0,0%			
Houdbaarheidssaldo	-0,0%			

⁹ Dit betreft alleen de gevolgen voor het arbeidsongeschiktheidsonderdeel van de basisverzekering. Het effect van het ziekte-onderdeel van de verplichte basisverzekering op de werkgelegenheid is naar verwachting licht negatief.

	Overheid	Werkgevers	Werknemers	Zelfstandigen
Verdeling of zacht (+ of -)				
Betere spreiding risico's				+/-
Schaalvoordelen verzekeraar		+	+	+
Gelijk speelveld			+	-
Toename inkomensbescherming				+

Bron: SEO Economisch Onderzoek.

1.2 Verwachte effecten: werkloosheid

1.2.1 Scenario 1: Alle werknemers verzekerd

Beleidsopties

Dit scenario bevat geen beleidsopties ten aanzien van het risico van werkloosheid ten opzichte van de huidige situatie. Er zijn dan ook geen verwachte effecten.

1.2.2 Scenario 2: Alle werkenden verzekerd

Beleidsopties

Dit scenario bevat de volgende beleidsopties ten aanzien van de risico's van werkloosheid:

- De Bijstand voor zelfstandigen (Bbz) komt te vervallen;
- Zelfstandigen zijn verplicht verzekerd tegen werkloosheid via een publieke WW-verzekering (onder aangepaste voorwaarden).

De Bijstand voor zelfstandigen (Bbz) komt te vervallen

Uitkeringslasten

De afschaffing van de Bbz zorgt voor een structurele kostenbesparing van € 110 mln. per jaar. Ten eerste door een kostenbesparing op de uitkeringen. Dit betreft de directe kosten van levensonderhoud van zelfstandigen, welke vanaf 2020 worden gefinancierd uit het macrobudget van de gebundelde uitkering en circa € 55 mln. bedragen. Ten tweede door het wegvallen van uitvoeringskosten.¹⁰ Deze blijven ook vanaf 2020 voor rekening van de gemeenten, waardoor gemeenten jaarlijks circa € 55 mln. aan structurele kosten besparen.

De invoering van een verplichte WW-verzekering voor zelfstandigen

Uitkeringslasten

Op hoofdlijnen vinden er voor zelfstandigen twee veranderingen plaats. Ten eerste neemt de maximale hoogte van de werkloosheidsuitkering toe. De Bbz keert 70 procent van het wettelijk minimumloon uit terwijl de WW-verzekering 100 procent van het wettelijk minimumloon uitkeert. Ten

¹⁰ De uitvoeringskosten van de Bbz zijn relatief hoog. Een mogelijke verklaring is de vormgeving en relatief stringente voorwaarden die gekoppeld zijn aan de Bbz. Hierdoor is veel uitvoeringscapaciteit nodig. De raming is gebaseerd op de berekende directe uitvoeringskosten van de Bbz voor gemeenten door Ecorys (2011). De kosten zijn berekend op startersniveau. Om de kosten te vertalen naar de huidige omvang van de Bbz (2020), extrapoleren we het huidige aantal starters aan de hand van de verhouding tussen enerzijds het aantal Bbz-uitkeringen gehanteerd door Ecorys (2011) en het huidige aantal Bbz-uitkeringen in 2020.

tweede nemen de netto-inkomsten af doordat de WW-premie wordt geheven over de omzet. De hoogte van de premie wordt vastgesteld door het UWV aan de hand van de totale WW-kosten voor zelfstandigen als fractie van de totale omzet van zelfstandigen (excl. niet-arbeidsgerelateerde kosten). Tegenover deze verhoging van de premielasten staat een verhoging van de inkomensbescherming van zelfstandigen.

Directe kosten ten behoeve van het levensonderhoud van zelfstandigen bedragen naar schatting € 280 mln. Er zijn drie redenen voor deze kostenstijging. Ten eerste stijgt de uitkeringshoogte van 70 naar 100 procent van het WML. Ten tweede neemt de populatie uitkeringsgerechtigden toe doordat een groter deel van de inkomensdistributie onder de hoogte van het maximale uitkeringsbedrag valt. Ten slotte wordt de aanspraak op de uitkering aantrekkelijker naarmate de hoogte van de uitkering toeneemt. Hierdoor neemt de fractie uitkeringsgerechtigden dat daadwerkelijk aanspraak maakt op de uitkering toe van 6 procent naar 10,2 procent.

Met uitzondering van de toets levensvatbaarheid en de lening bedrijfskapitaal komen de uitvoeringskostenposten van de Bbz te vervallen, doordat de WW-uitkering zich richt op gevestigde, in plaats van startende, ondernemers. Per saldo bedragen de totale uitvoeringskosten naar schatting € 100 mln.¹¹ Hierdoor bedragen de totale kosten van de WW-verzekering € 380 mln., ofwel 0,76 procent van het Bruto Zelfstandigenproduct, excl. niet-arbeidsgerelateerde kosten. Op basis hiervan veronderstellen we dat het WW-premiepercentage voor zelfstandigen 0,76 procent bedraagt. Tegenover deze premielast staat wel een toename in de inkomensbescherming van zelfstandigen bij verlies van inkomen door werkloosheid.

Structurele werkgelegenheid en houdbaarheid overheidsfinanciën

De structurele werkgelegenheid neemt naar verwachting af met maximaal -0,04 procent ten opzichte van het huidige niveau.¹² Door het lagere netto-inkomen als gevolg van de verplichte verzekering zal een deel van de zelfstandigen zich terugtrekken van de arbeidsmarkt. Een verklaring voor de beperkte daling is dat participatie slechts van toepassing is op de WW-zelfstandigen die niet in staat zijn om de gehele uitkering op een later moment terug te betalen, waardoor de uitkering (deels) wordt omgezet in een gift.¹³ Conform de vuistregel van het CPB (2019), leidt de structurele daling in het arbeidsaanbod tot een daling van maximaal 0,01 procent in het houdbaarheidssaldo.

Verdeling

Doordat alle zelfstandigen verplicht verzekerd zijn, is er meer risicosolidariteit tussen zelfstandigen. Daarnaast groeit het deelnemersbestand van UWV aanzienlijk waardoor schaalvoordelen in de kosten van monitoring en administratie ontstaan. Ook neemt de concurrentie op de arbeidsvoorwaarde WW-verzekering af waardoor een gelijk spelveld tussen werknemers en zelfstandigen ontstaat. Naar verwachting blijft de concurrentie op arbeidsvoorwaarde WW-verzekering nog wel aanwezig, aangezien zelfstandigen een lagere premie betalen dan werknemers in dit scenario. Zo is de WW-premie van zelfstandigen naar verwachting 0,76 procent, terwijl alleen de WW-Awf premie voor werknemers al 3,60 procent bedraagt.

¹¹ De uitvoeringskosten zijn hoger dan bij de Bbz doordat het aantal uitkeringsontvangers naar verwachting toeneemt.

¹² Deze berekening is gebaseerd op de vuistregels uit CPB (2016) *Startnotie Keuzes in Kaart 2018-2021*.

¹³ Voor het overige deel WW-zelfstandigen waarbij de gehele lening wordt terugbetaald, is slechts sprake van substitutie in een lager aantal productieve uren nu voor een evenredig hoger aantal productieve uren in de toekomst.

Tabel D.5 Scenario 2: effecten alle werkenden verzekerd tegen werkloosheid

Regeling	Overheid	Werkgevers	Werknemers	Zelfstandigen
Afschaffing Bbz				
<u>Uitkeringslasten (€, in miljarden)</u>				
Bbz-uitkeringslasten	+0,055			
Bbz-uitvoeringslasten	+0,055			
De invoering van een verplichte WW-verzekering voor zelfstandigen				
<u>Uitkeringslasten (€, in miljarden)</u>				
WW-uitkeringslasten				-0,28
WW-uitvoeringslasten				-0,10
<u>Structurele werkgelegenheid en houdbaarheid overheidsfinanciën (%)</u>				
Structurele werkgelegenheid	-0,0%			
Houdbaarheidssaldo	-0,0%			
<u>Verdeling of zacht (+ of -)</u>				
Afname kapitaalschaarste voor zelfstandigen door mogelijkheid tot eenmalig uitgekeerde lening				+
Inkomensbescherming				+
Gelijker speelveld			+	-
Betere spreiding risico's				+/-
Schaalvoordelen verzekeraar		+	+	+

Bron: SEO Economisch Onderzoek.

1.2.3 Scenario 3: Alle werknemers naar keuze verzekerd

Beleidsopties

Dit scenario bevat de volgende beleidsopties ten aanzien van de risico's van werkloosheid:

- Alle Nederlanders krijgen bij geboorte individuele leerrechten t.w.v. € 150 duizend gericht op het behalen van minimaal een startkwalificatie en (na aftrek van gemiddelde cumulatieve kosten bekostigd onderwijs) geoormerkt voor geaccrediteerde scholing tijdens de loopbaan;
- Werknemers zijn verplicht verzekerd tegen werkloosheid via een private basisverzekering (op WML-niveau) en kunnen zich vrijwillig aanvullend verzekeren; de individuele leerrechten worden verplicht ingezet als waarborgsom;
- Zelfstandigen kunnen vrijwillig een private werkloosheidsverzekering afsluiten.

Alle Nederlanders krijgen bij geboorte € 150 duizend aan individuele leerrechten

Uitkeringslasten

Door de invoering van individuele leerrechten nemen de uitkeringslasten af en de belastinginkomsten toe. Dit komt doordat leerrechten het menselijk kapitaal van werkenden verhogen over de levensloop. Hierdoor vinden werkenden betere banen en raken ze minder snel werkloos. Daarentegen vormen de leerrechten een directe kostenpost voor de overheid.

Het model van Ter Weel et al. (2018) kwantificeert deze effecten. Tabel D.6 laat de effecten van de invoering van individuele leerrechten zien bij het huidige niveau van werkloosheidsuitkeringen. Echter daalt de werkloosheidsuitkering in dit scenario van 70 procent van het laatstverdiende loon naar WML-niveau. De baten zijn daarom per saldo kleiner omdat er minder bespaard kan worden op de uitkeringslasten.

Tabel D.7 suggereert dat het toekennen van leerrechten op WML-niveau een structurele mutatie van ongeveer € 136 mln. per jaar op uitkeringslasten oplevert. Daarnaast stijgen de belastinginkomsten met ongeveer € 160 mln. per jaar en bedragen de kosten van de leerrechten zelf ongeveer € 171 mln. per jaar.

Tabel D.6 Effecten leerrechten bij uitkeringen op huidig niveau

Belastinginkomsten	€ 116 tot 202 mln. per jaar
Besparingen uitkeringen	€ 232 tot 463 mln. per jaar (+/+)
Kosten leerrechten	€ -114 tot -227 mln. per jaar (-/-)
Saldo	€ 223 tot 438 mln. per jaar

Bron: SEO Economisch Onderzoek.

Tabel D.7 Effecten leerrechten bij uitkering op minimumniveau

Belastinginkomsten	€ 116 tot 202 mln. per jaar
Besparingen uitkeringen	€ 54 tot 218 mln. per jaar (+/+)
Kosten leerrechten	€ -114 tot -227 mln. per jaar (-/-)
Saldo	€ 56 tot 193 mln. per jaar

Bron: SEO Economisch Onderzoek.

Alle werknemers moeten verplicht een basisverzekering tegen werkloosheid afsluiten

Uitkeringslasten

Door het wegvallen van de publieke WW-verzekering vervallen de uitkeringslasten voor de overheid. Daarentegen ontvangt de overheid niet langer WW-premies van werkgevers. Het saldo is naar verwachting nihil aangezien de premies de kosten van de uitkering dienen te dekken. Werkgevers dienen het deel van de loonruimte dat zij momenteel inhouden en betalen aan de WW-premie te reserveren voor werknemers. Het saldo van deze maatregel is daarom naar verwachting ook nihil voor werkgevers. Werknemers dienen verplicht een basisverzekering op WML-niveau af te sluiten van de vrijgevallen loonruimte.

Het invoeren van de verplichte basisverzekering en het wegvallen van de publieke WW-verzekering, gaan gepaard met een daling in de verplichte premielasten van € 1,3 mld. ten opzichte van de huidige WW-verzekering. Dit heeft drie redenen. Ten eerste dalen de uitkeringslasten per werkzoekenden door een daling van de verplichte uitkeringshoogte van 70 procent van het laatstverdiende loon naar WML-niveau. Ten tweede neemt de aantrekkelijkheid van de regeling af waardoor de gemiddelde uitkeringsduur en instroom afnemen. Ten derde treedt er een interactie met de leerrechten op. De instromers in de werkloosheid stromen dankzij de leerrechten ook weer sneller uit werkloosheid.

Echter zal een deel van de werknemers besluiten om zich bij te verzekeren op de private markt. Om een inschatting te maken van de bereidheid van werknemers om zich aanvullend te verzekeren, gebruiken we een rekenmodel waarin we differentiëren naar leeftijd en opleidingsniveau. Daarbij

veronderstellen we dat werknemers voor wie de basisverzekering evenveel dekking biedt als de huidige WW geen aanvullende verzekering afnemen. Hun *verzekeringsgat* is immers nihil. Zij ontvangen dan het verschil in de oude en de nieuwe doorsneepremie als loonsverhoging. Voor de groepen met een verzekeringsgat is vervolgens de vraag of zij dit risico kunnen bijverzekeren (indien er geen reparatie via de cao plaatsvindt). Hiervoor bepalen we per cohort de vereiste premie en vergelijken deze met de in doorsnee vrijgevallen loonruimte. Sommige cohorten kunnen met deze vrijgevallen ruimte zich bijverzekeren naar een uitkering op het niveau van 70 procent van het loon (gemaximeerd op maximaal dagloon) gedurende 1 jaar. Voor andere cohorten geldt dat de vrijgevallen loonruimte niet voldoende is voor een aanvullende verzekering naar het huidige niveau. Dit zijn cohorten waarbij de verzekeraars meer premie nodig hebben dan uit de loonruimte gewonnen kan worden.

Het beeld dat uit deze analyse ontstaat is dat jongeren ($\leq 25-30$) en ouderen (≥ 65) in de regel een loonsverhoging ontvangen omdat de basisdekking hun beperkte verzekeraar belang reeds afdekt. Daarentegen kunnen lager opgeleiden zich in de regel altijd bijverzekeren omdat hun verzekeraar belang vrij beperkt is en opgebracht kan worden uit de verandering in de doorsneepremie. Voor middelbaar en hoger opgeleiden geldt dat enkel cohorten tot ongeveer 35 jaar zich volledig kunnen bijverzekeren van de vrijgevallen loonruimte. Er bestaat, kortom, veel variatie in de mogelijkheid en de bereidheid om te verzekeren tussen verschillende cohorten werknemers. Al met al lijkt slechts een beperkte groep zich daadwerkelijk te (kunnen) bijverzekeren om een dekking op het oude niveau te realiseren, met een beperkte mutatie van de premie-inleg tot gevolg van ongeveer € 100 mln.¹⁴ De totale mutatie van de uitkeringslasten bedraagt daarom € 1,2 mld.

Structurele werkgelegenheid en houdbaarheid overheidsfinanciën

Een verlaging van de gemiddelde uitkeringshoogte leidt tot minder instroom en meer arbeidsaanbod. Ten eerste omdat een lagere uitkering de regeling aantrekkelijk maakt voor nieuwe instroom. Ten tweede omdat een lagere uitkering tot een kortere uitkeringsduur (meer uitstroom) leidt voor wie eenmaal in de regeling zit. Van den Berg (1990) gaat uit van een elasticiteit van 0,1; Bloemen (2008) van 0,35 tot 0,5 procent. Wij veronderstellen een elasticiteit binnen deze bandbreedte, namelijk van 0,25. Hiermee is de toename in structurele arbeidsaanbod 0,2 procent, wat zich vertaalt in eenzelfde stijging in de structurele werkgelegenheid. Conform de vuistregel van het CPB verbetert de houdbaarheid van de overheidsfinanciën met afgerond 0,06 procent.

De werkloosheidsverzekering wordt privaat uitgevoerd

De effecten van het verzekeren van het werkloosheidsrisico op een private markt zijn ambigu. Op een private, concurrerende markt zijn enerzijds schaalnadelen, maar anderzijds competitieve prikkels tot kostenbeheersing en innovatie. Schaalnadelen hebben een opwaartse invloed op de premiehoogte, terwijl de competitieve prikkels een neerwaartse druk hebben. Het is empirisch niet duidelijk welk van de invloeden overheersend is. Zo was op de verzekeringsmarkt voor ziekte en arbeidsongeschiktheid de private premie in 2014 ongeveer 0,3 procentpunt hoger dan de publieke premie, terwijl in 2011 de premie juist 0,3 procentpunt lager was (Euwals, Hoekstra, & Hers, 2015).

¹⁴ Gegevens over de bereidheid van werknemers om zich aanvullend te verzekeren tegen werkloosheid zijn niet beschikbaar. We hebben daarom een rekenmodel gebruikt om te schatten welke groepen zich *kunnen* bijverzekeren binnen de vrijgevallen loonruimte. Dit is mogelijk een onderschatting doordat een deel van de verzekerden bereid is om meer uit te geven dan de vrijgevallen loonruimte om zich bij te verzekeren.

Indien deze markten voldoende vergelijkbaar zijn met de hypothetische markt voor private werkloosheidsverzekeringen, suggereert dit dat premies zowel hoger als lager kunnen uitvallen.

Een hogere (lagere) premie betekent dat in de private markt minder (meer) uitkering geboden kan worden binnen de randvoorwaarde van de vrijgevallen loonruimte. Zolang deze randvoorwaarde niet bijt met de basisverzekering heeft dit geen gevolgen voor de dekking van deze basis, noch voor haar kosten. Voor zover het ‘premie-effect’ bijt op de markt voor aanvullende verzekeringen is het gevolg dat minder huishoudens zich kunnen verzekeren, en voor zover zij zich nog wel kunnen verzekeren dat de kosten daarvan oplopen.

Hiernaast gaat de omschakeling naar een privaat stelsel gepaard met aanzienlijke transitiekosten (zie SEO, 2018). Ten eerste moet er een acceptatieplicht voor private uitvoerders worden geïntroduceerd, en gelijktijdig een verbod op premiedifferentiatie. Omdat het resultaat daarvan is dat er voor de verzekeraars niet-beïnvloedbare verschillen in populatiekenmerken kunnen ontstaan moet er een systematiek van risicoverevening tussen verzekeraars opgetuigd worden om dergelijke verschillen te compenseren (Ter Weel, Van der Werff, & Hers, 2018). Kortom, er moet een vergelijkbare systematiek ontworpen worden zoals momenteel geldt in de Zorgverzekeringswet (ZVW). De transitie naar het huidige stelsel in de ZVW ging gepaard met aanzienlijke overgangskosten (CPB, *Zorgkeuzes in kaart*, 2015). Dit geldt naar verwachting ook voor de privatisering van de WW-verzekering. De transitiekosten worden geraamd op € 66 mln. voor ongeveer 8 jaar (in totaal € 527 mln.).¹⁵

---

¹⁵ Dit is geraamd aan de hand van de vuistregel uit CPB (2015) *Zorgkeuzes in kaart*.

Tabel D.8 Scenario 3: effecten alle werknemers naar keuze verzekerd

Regeling	Overheid	Werkgevers	Werknemers	Zelfstandigen
Alle Nederlanders krijgen bij geboorte 150 duizend euro aan individuele leerrechten				
<u>Uitkeringslasten (€ in miljarden)</u>				
Belastinginkomsten	+0,16			
Uitkeringslasten werkloosheid		+0,14		
Kosten leerrechten	-0,17			
Alle werknemers moeten verplicht een basisverzekering tegen werkloosheid afsluiten				
<u>Uitkeringslasten (€ in miljarden)</u>				
Uitkeringslasten werkloosheid				+1,2
<u>Structurele werkgelegenheid en houdbaarheid overheidsfinanciën (%)</u>				
Structurele werkgelegenheid	+0,2%			
Houdbaarheidssaldo	+0,0%			
<u>Verdeling of zacht (+ of -)</u>				
Herverdelingseffecten ten gunste van met name jongeren(<=25-30) en oudere (>=65) werknemers				+/-
Inkomensbescherming				-
De werkloosheidsverzekering wordt privaat uitgevoerd				
Transitiekosten per jaar (€ in miljarden)	-0,07			
Transitiekosten totaal (€ in miljarden)	-0,53			
<u>Verdeling of zacht (+ of -)</u>				
In het geval van premie-effect: Afname risicosolidariteit				-

Bron: SEO Economisch Onderzoek.

1.2.4 Scenario 4: Alle werkenden naar keuze verzekerd

Beleidsopties

Dit scenario bevat de volgende beleidsopties ten aanzien van de risico's van werkloosheid:

- Alle Nederlanders krijgen bij geboorte individuele leerrechten t.w.v. € 150 duizend gericht op het behalen van minimaal een startkwalificatie en (na aftrek van gemiddelde cumulatieve kosten bekostigd onderwijs) geoormerkt voor geaccrediteerde scholing tijdens de loopbaan (zie Scenario 3);
- Alle werkenden zijn verplicht verzekerd tegen werkloosheid via een private basis werkloosheidsverzekering (op WML-niveau)
- Alle werkenden kunnen zich vrijwillig aanvullend verzekeren; de individuele leerrechten worden verplicht ingezet als waarborgsom.

Alle werkenden moeten verplicht een basisverzekering tegen werkloosheid afsluiten

Uitkeringslasten

De mutatie van de uitkeringslasten voor werknemers zijn in scenario 3 vastgesteld. Het verschil met scenario 3 is dat zelfstandigen in dit scenario verplicht zijn een verzekering af te nemen met

dekking op WML-niveau. De kosten van dekking op WML-niveau voor zelfstandigen in een publiek stelsel zijn vastgesteld in scenario 2. We veronderstellen dat de kosten in dit scenario vergelijkbaar zijn. Zolang er geen risicodeling tussen werknemers en zelfstandigen is, verandert de beschikbare loonruimte voor aanvullende verzekeringen voor werkenden namelijk niet in dit scenario (ten opzichte van scenario 3). Daarbij kunnen zelfstandigen zich aanvullend verzekeren. Zelfstandigen moeten reeds in de nul-situatie voor een inkomensaanvulling zorgen bij werkloosheid. We nemen daarom aan dat er geen mutatie is met betrekking tot de aanvullende verzekering.

Verdeling

Doordat alle zelfstandigen verplicht verzekerd zijn, is er meer risicosolidariteit tussen zelfstandigen. Ook neemt de concurrentie op de arbeidsvoorwaarde werkloosheidsverzekering af waardoor een gelijk spelveld tussen werknemers en zelfstandigen ontstaat. De mate waarin het spelveld gelijk wordt, hangt af van de mate van risico-pooling tussen werknemers en zelfstandigen. Indien risico-pooling tussen werknemers en zelfstandigen zou plaatsvinden bij een doorsneepremie, zouden werknemers en zelfstandigen evenveel premie afstaan met een gelijk spelveld als gevolg. Echter zou hier ook een herverdelingseffect van zelfstandigen naar werknemers van uitgaan. Zelfstandigen maken immers weinig gebruik van werkloosheidsvoorzieningen (door de stringente voorwaarden die gesteld zijn in dit scenario) maar zouden wel een doorsneepremie betalen waarvan overwegend de schadelast van werknemers wordt gedekt (waarvoor minder stringente voorwaarden zijn gesteld). Om deze reden nemen we aan dat in de praktijk er geen risicodeling tussen werknemers en zelfstandigen plaatsvindt.

De werkloosheidsverzekering wordt privaat uitgevoerd

Scenario 3 stelt de effecten van de private uitvoering van de verzekering vast. We veronderstellen dat deze effecten niet wijzigen niet in scenario 4.

Tabel D.9 Scenario 4: effecten alle werkenden naar keuze verzekerd

Regeling	Overheid	Werkgevers	Werknemers	Zelfstandigen
Alle Nederlanders krijgen bij geboorte 150 duizend euro aan individuele leerrechten				
<u>Uitkeringslasten (€ in miljarden)</u>				
Belastinginkomsten	+0,16			
WW-uitkeringslasten		+0,14		
Kosten leerrechten	-0,17			
Alle werkenden moeten verplicht een basisverzekering tegen werkloosheid afsluiten				
<u>Uitkeringslasten (€ in miljarden)</u>				
Uitkeringslasten werkloosheid			+1,2	-0,38
Bbz-uitkerings- en uitvoeringslasten	+0,11			
<u>Verdeling of zacht (+ of -)</u>				
Herverdeling van hoge naar lage inkomens			+/-	
Inkomensbescherming			-	+
Gelijk spelveld			+	-
<u>Structurele werkgelegenheid en houdbaarheid overheidsfinanciën (%)</u>				
Structurele werkgelegenheid	+0,2%			

Houdbaarheid overheidsfinanciën	+0,0%
---------------------------------	-------

De werkloosheidsverzekering wordt privaat uitgevoerd

Transitiekosten per jaar (€, in miljarden)	0,07
--	------

Transitiekosten totaal (€, in miljarden)	0,53
--	------

Verdeling of zacht (+ of -)

In het geval van premie-effect: Afname risicosolidariteit	-
---	---

Bron: SEO Economisch Onderzoek.

1.3 Verwachte effecten: langlevens

1.3.1 Scenario 1: Alle werknemers verzekerd

Beleidsopties

Dit scenario bevat de volgende beleidsopties ten aanzien van de langlevens-risico's:

- Alle werknemers bouwen verplicht pensioen op in de tweede pijler;
- Zelfstandigen kunnen vrijwillig pensioen opbouwen in de tweede pijler door deel te nemen aan het nationaal pensioenfonds.

Vrijwillige pensioenopbouw in de tweede pijler is effectief gelijk aan vrijwillige opbouw in de derde pijler. Dit is de nul-situatie voor zelfstandigen. Hiermee wordt geen effect voor zelfstandigen verwacht.

De verplichting tot opbouw voor werknemers impliceert dat de huidige *witte vlek* aan niet-opbouwers het stelsel instroomt. In totaal gaat het om 13 procent van de werknemers. We berekenen de benodigde premie per werkende aan de hand van een rekenmodel waarin gegeven een uitkeringsprofiel na pensionering, en aannames over rendement, indexering en inkomen een (optimaal) premie-inlegprofiel wordt bepaald. Figuur D.1 laat de benodigde premie per jaar zien gegeven een middelloonuitkering, 2 procent rendement/discontering, 2 procent indexatie en inkomenspaden voor de gehele populatie en de subpopulaties naar opleidingsniveau. Gemiddeld is een premie van 16,8 procent van het inkomen nodig.¹⁶ Bij deze premie neemt de premie-inleg van werknemers toe met € 4,8 mld. toe doordat de witte vlek van 13 procent niet-opbouwende werknemers de tweede pijler instroomt.¹⁷

Structurele werkgelegenheid en houdbaarheid overheidsfinanciën

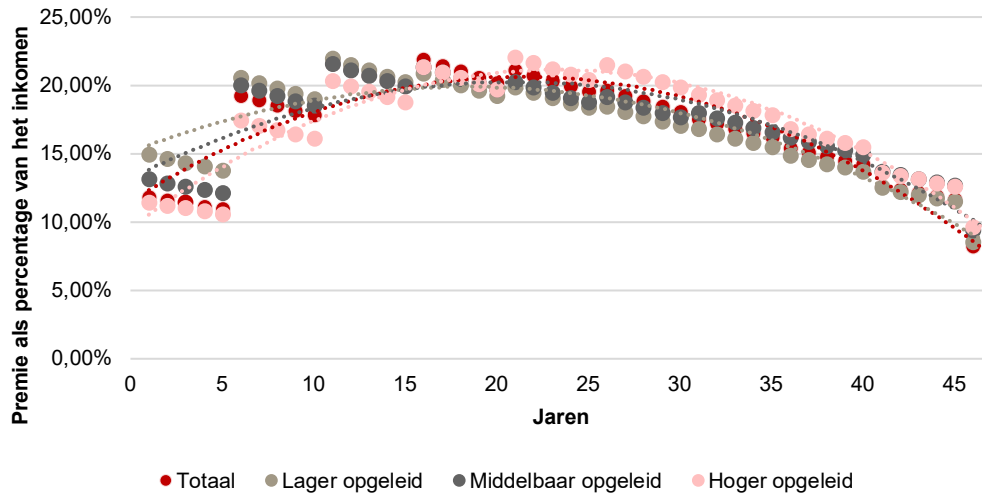
We veronderstellen dat er geen veranderingen in de participatie en structurele werkgelegenheid plaatsvinden ten opzichte van het nulscenario. Dit blijkt ook uit empirisch onderzoek. Bosch et al. (2019) vinden geen significante effecten op het totale aantal gewerkte uren van werknemers als gevolg van veranderingen in de pensioenpremie of -uitkering. Dit komt doordat de basisvoorziening voor het pensioen meer wordt beschouwd als een vorm van uitgesteld inkomen dan als een verzekering, waardoor werkenden de daling in hun netto-inkomen niet of minder ervaren als een

¹⁶ Indien deze premie berekend wordt inclusief een franchise gaat het om ongeveer 25 procent.

¹⁷ Van de witte werknemers met een jaarloon boven het minimumloon bouwt ongeveer 5% aanvullend pensioen op in de derde pijler. We veronderstellen dat hun vrijwillig opgebouwde rechten verschuiven van de derde pijler naar de tweede. Dit gaat naar verwachting gepaard met aanzienlijke transitiekosten.

vermindering in de beloning voor het werk dat ze verrichten. De gevolgen voor het aanbod van arbeid zijn daarom beperkt. Daarentegen zijn er wel transitiekosten door de toename in besparingen. Zo zullen op korte termijn naar verwachting de consumptie en bestedingen afnemen door deze maatregel.

Figuur D.1 Benodigde premie voor middelloonuitkering bij pensionering

Bron: SEO Economisch Onderzoek.

Tabel D.10 Scenario 1: Alle werknemers verzekerd

Regeling	Overheid	Werkgevers	Werknemers	Zelfstandigen
Verplichte tweede pijler voor werknemers				
<u>Premielasten (€ in miljarden)</u>				
Premielasten aanvullend pensioen			-4,8	
<u>Structurele werkgelegenheid en houdbaarheid overheidsfinanciën (%)</u>				
Structurele werkgelegenheid	-0,0%			
Houdbaarheidssaldo	-0,0%			
<u>Verdeling of zacht (+ of -)</u>				
Inkomensbescherming				+
Transitiekosten	-			

Bron: SEO Economisch Onderzoek.

1.3.2 Scenario 2: Alle werkenden verzekerd

Beleidsopties

Dit scenario bevat de volgende beleidsopties ten aanzien van de langlevens-risico's:

- Alle werkenden zijn verplicht om in de tweede pijler aanvullend pensioen op te bouwen via hun werkgever of anders via een nieuw op te richten nationaal pensioenfonds.

Uitkeringslasten en hervordering

Een scenario waarin alle werkenden verzekerd zijn betekent dat zelfstandigen pensioenvorming ter waarde van een uitkering op gemiddeld loon moeten gaan opbrengen. Daarbij stroomt een extra 13 procent van de werknemers het stelsel in doordat ook zij nu verplicht moeten gaan opbouwen (zie Scenario 1).

Voor de 77 procent van de zelfstandigen die reeds zelf pensioen opbouwen gebeuren twee dingen. Hun vrijwillig opgebouwde rechten verschuiven van de derde pijler naar de tweede. Daarnaast zal hun premie moeten toenemen om hun uitkering gelijk te trekken met die van werknemers: de pensioenopbouw van zelfstandigen die opbouwen is nu 85 procent van de opbouw van werknemers. Gezamenlijk betekent extra inleg in de tweede pijler ongeveer € 4,9 mld. waarvan € 0,7 mld. aan additionele besparingen. De niet-opbouwende zelfstandigen moeten eveneens een voorziening gaan treffen. Dit betekent € 1,5 mld. aan extra premieopbrengsten. In totaal nemen de premieopbrengsten in de tweede pijler toe met € 11,5 mld., waarvan € 4,5 mld. aan verschuiving uit de derde pijler. De verschuiving van de derde naar de tweede pijler gaat gepaard met aanzienlijke transitiekosten.

In het scenario egaliseren we pensioenopbouw *tussen* groepen werkenden, maar laten *binnen* groepen ruimte voor verschillen in de hoogte van de opbouw, ervan uitgaande dat deze persoonlijke voorkeuren van werkenden weerspiegelen. Als gevolg is er geen sprake van verschuivingen in de uitkeringslasten, noch in de inkomensverdeling van de 87 procent van de werknemers die in het nulscenario al aanvullend verzekerd is in de tweede pijler.

Structurele werkgelegenheid en houdbaarheidssaldo

We veronderstellen dat er geen veranderingen in de participatie en structurele werkgelegenheid plaatsvinden ten opzichte van het nulscenario. Dit blijkt ook uit empirisch onderzoek. Bosch et al. (2019) vinden geen significante effecten op het totale aantal gewerkte uren van werknemers als gevolg van veranderingen in de pensioenpremie of -uitkering. Dit komt doordat de basisvoorziening voor het pensioen meer wordt beschouwd als een vorm van uitgesteld inkomen dan als een verzekering, waardoor werkenden de daling in hun netto-inkomen niet of minder ervaren als een vermindering in de beloning voor het werk dat ze verrichten. De gevolgen voor het aanbod van arbeid zijn daarom beperkt. Daarentegen zijn er wel transitiekosten door de toename in besparingen. Zo zullen op korte termijn naar verwachting de consumptie en bestedingen afnemen door deze maatregel.

Verdeling

Doordat alle werkenden verplicht pensioen opbouwen, is er meer risicosolidariteit binnen de groep zelfstandigen en tussen zelfstandigen en werknemers. Hierdoor ontstaat ook een betere spreiding van werkenden met verschillende risicoprofielen in de deelnemersbestanden van de fondsen. Door

de groei van het gemiddelde deelnemersbestand, ontstaan tevens schaalvoordelen in de administratieve kosten. Dit kan leiden tot een lagere premie-inleg voor zowel zelfstandigen als werknemers. Ook neemt de concurrentie op de arbeidsvoorwaarde pensioenvoorziening af waardoor een gelijkere speelveld tussen werknemers en zelfstandigen ontstaat.

Tabel D.11 Scenario 2: effecten alle werkenden verzekerd

Regeling	Overheid	Werkgevers	Werknemers	Zelfstandigen
Verplichte tweede pijler voor alle werkenden				
<u>Premielasten (€ in miljarden)</u>				
Premielasten aanvullend pensioen			-4,8	-2,2
<u>Structurele werkgelegenheid en houdbaarheid overheidsfinanciën (%)</u>				
Structurele werkgelegenheid	-0,0%			
Houdbaarheidssaldo	-0,0%			
<u>Verdeling of zacht (+ of -)</u>				
Inkomensbescherming				+
Gelijkere speelveld			+	-
Betere spreiding risico's				+/-
Schaalvoordelen verzekeraar		+	+	+
Transitiekosten	-			

Bron: SEO Economisch Onderzoek.

1.3.3 Scenario 3: Alle werknemers naar keuze verzekerd

Beleidsopties

Dit scenario bevat de volgende beleidsopties ten aanzien van de langlevens-risico's:

- Werknemers zijn verplicht verzekerd tegen langlevens via een private basispensioenverzekering (op WML-niveau) in de derde pijler;
- Werknemers kunnen zich vrijwillig aanvullend verzekeren.

Werknemers zijn verplicht verzekerd tegen langlevens via een private basispensioenverzekering (op WML-niveau) in de derde pijler

Uitkeringslasten en herverdeling

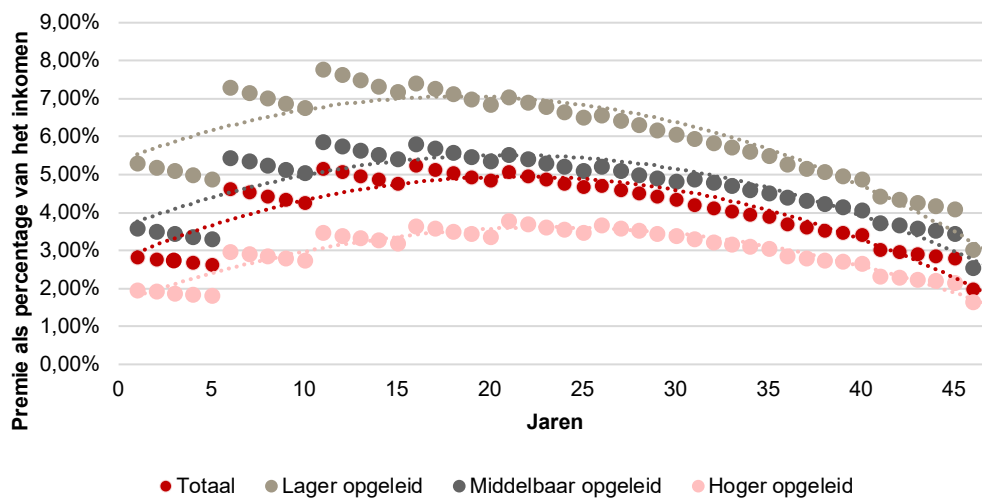
De AOW blijft behouden. Voor de overheid treedt er dus geen verandering in de uitkeringslasten op. Werkgevers hoeven niet langer mee te betalen aan de afdrachten aan de tweede pijler, maar de vrijgevallen loonruimte komt ten bate van de werknemer. Het saldo voor de werkgever is nihil.

Werknemers kopen een private basispensioenverzekering in om een inkomen te garanderen van WML-niveau. Gegeven dat de AOW blijft bestaan is een verzekering voor een uitkering van ongeveer 30 procent WML voldoende. We berekenen de benodigde premie aan de hand van een rekenmodel waarin gegeven een uitkeringsprofiel na pensionering, en aannames over rendement, indexering en inkomen een (optimaal) premie-inlegprofiel wordt bepaald.

Figuur D.2 laat de benodigde premie per jaar zien gegeven een uitkering van 30 procent WML, 2 procent rendement/discontering, 2 procent indexatie en inkomenspaden voor de gehele populatie en de subpopulaties naar opleidingsniveau. Gemiddeld is een premie van 4,0 procent van het inkomen nodig (excl. franchise). Dit impliceert een totale premie-inleg van € 9,4 mld. ten laste van werknemers. Ten opzichte van de huidige werknemersinleg in de tweede pijler is de mutatie € 24,8 mld.

Figuur D.2 Premie-inleg per jaar voor uitkering op 30%-WML

Bron: SEO Economisch Onderzoek.

Deze lage benodigde premie impliceert een aanzienlijke vrijval in het inkomen. Gegeven de voorgaande aannames is voor een middelloonregeling een gemiddelde inleg van ongeveer 16,8 procent van het inkomen nodig. De vrijgevallen ruimte (samen met de voorkeuren van huishoudens) bepaalt welke huishoudens in welke mate zich bijverzekeren voor een hogere toekomstige uitkering en welke huishoudens in welke mate toekomstig inkomen (nu 'opgesloten' in de 'verplichte' pensioenbesparingen in de tweede pijler) naar voren halen. In beginsel verandert de ruimte om een aanvullende verzekering af te nemen weinig ten opzichte van het nul-scenario. Daar bestaat die mogelijkheid immers ook in de vorm van de derde pijler. We veronderstellen daarom geen effect voor zelfstandigen. Voor werknemers geldt dat er vrijval in premieruimte is doordat de verplichte besparingen kleiner worden. Deze ruimte kan ingezet worden om meer pensioen op te bouwen, of het huidige inkomen te verhogen. Uit dit vignetten blijkt dat een grote meerderheid van de werknemers zich zal willen bijverzekeren tot boven het minimum, waardoor ruwweg € 22,3 mld. van de vrije ruimte bij werknemers weer wordt ingezet voor pensioenopbouw.

Structurele werkgelegenheid en houdbaarheid overheidsfinanciën

We veronderstellen dat er geen veranderingen in de participatie en structurele werkgelegenheid plaatsvinden ten opzichte van het nulscenario. Dit blijkt ook uit empirisch onderzoek. Bosch et al. (2019) vinden geen significante effecten op het totale aantal gewerkte uren van werknemers als gevolg van veranderingen in de pensioenpremie of -uitkering. Dit komt doordat de basisvoorziening voor het pensioen meer wordt beschouwd als een vorm van uitgesteld inkomen dan als een verzekering, waardoor werkenden de daling in hun netto-inkomen niet of minder ervaren als een vermindering in de beloning voor het werk dat ze verrichten. De gevolgen voor het aanbod van

arbeid zijn daarom beperkt. Daarentegen zijn er wel transitiekosten door de afname in verplichte besparingen. Zo zullen op korte termijn naar verwachting de consumptie en bestedingen toenemen door deze maatregel.

Tabel D.12 Scenario 3: effecten alle werknemers naar keuze verzekerd

Regeling	Overheid	Werkgevers	Werknemers	Zelfstandigen
Invoering basispensioen-verzekering (op WML-niveau) werknemers				
<u>Premielasten (€ in miljarden)</u>				
Premielasten basispensioen			+24,8	
Premielasten aanvullend verzekeren			-22,3	
<u>Verdeling of zacht (+ of -)</u>				
Inkomensbescherming			-	
<u>Structurele werkgelegenheid en houdbaarheid overheidsfinanciën (%)</u>				
Structurele werkgelegenheid	+0,0%			
Houdbaarheid overheidsfinanciën	+0,0%			
Verschuiving tweede naar derde pijler				
Transitiekosten	-			

Bron: SEO Economisch Onderzoek. * verplichte besparingen worden opgebracht uit de huidige vrije besparingen waarmee op macroniveau het netto-effect nihil is.

1.3.4 Scenario 4: Alle werkenden naar keuze verzekerd

Beleidsopties

Dit scenario bevat de volgende beleidsopties ten aanzien van de langlevens-risico's:

- Alle werkenden zijn verplicht verzekerd tegen langlevens via een private basispensioenverzekering (op WML-niveau) in de derde pijler.
- Alle werkenden kunnen zich vrijwillig aanvullend verzekeren.

Werkenden zijn verplicht verzekerd tegen langlevens via een private basispensioenverzekering (op WML-niveau) in de derde pijler

Uitkeringslasten

De effecten voor werknemers zijn reeds in scenario 3 vastgesteld. Voor zelfstandigen geldt dat zij een vergelijkbare premie gaan moeten betalen als werknemers. Dit is een verplichte verschuiving van huidig inkomen naar toekomstig inkomen. Voor zelfstandigen is er sprake van een verschuiving van vrije besparingen naar verplichte pensioenverzekering, met uitzondering van de zelfstandigen die zich nu geheel niet verzekeren. Voor deze groep is sprake van een additionele inleg van € 0,35 mld. voor het verplichte basispensioen. Wat betreft aanvullende verzekeringen wordt geen mutatie ten opzichte van het nulscenario verwacht; de vrijwillige besparingen van zelfstandigen muteren in scenario 4 met de verplichte besparingen. Hiermee is het netto-effect naar verwachting nihil.

Verdeling

Doordat alle werkenden verplicht pensioen opbouwen, is er meer risicosolidariteit binnen de groep zelfstandigen en tussen zelfstandigen en werknemers. Hierdoor ontstaat ook een betere spreiding van werkenden met verschillende risicoprofielen in de derde pijler. Ook neemt de concurrentie op de arbeidsvoorwaarde pensioenvoorziening af waardoor een gelijkjer speelveld tussen werknemers en zelfstandigen ontstaat.

Structurele werkgelegenheid en houdbaarheidssaldo

We veronderstellen dat er geen veranderingen in de participatie en structurele werkgelegenheid plaatsvinden ten opzichte van het nulscenario. Dit blijkt ook uit empirisch onderzoek. Bosch et al. (2019) vinden geen significante effecten op het totale aantal gewerkte uren van werknemers als gevolg van veranderingen in de pensioenpremie of -uitkering. Dit komt doordat de basisvoorziening voor het pensioen meer wordt beschouwd als een vorm van uitgesteld inkomen dan als een verzekering, waardoor werkenden de daling in hun netto-inkomen niet of minder ervaren als een vermindering in de beloning voor het werk dat ze verrichten. De gevolgen voor het aanbod van arbeid zijn daarom beperkt. Daarentegen zijn er wel transitiekosten door de verandering in verplichte besparingen. Zo zullen op korte termijn naar verwachting de consumptie en bestedingen toenemen voor werknemers en afnemen voor zelfstandigen.

Tabel D.13 Scenario 4: effecten alle werkenden naar keuze verzekerd

Regeling	Overheid	Werkgevers	Werknemers	Zelfstandigen
Invoering basispensioen-verzekering (op WML-niveau) werkenden				
<u>Premielasten (€ in miljarden)</u>				
Premielasten basispensioen			+24,8	-0,35
Premielasten aanvullend verzekeren			-22,3	
<u>Structurele werkgelegenheid en houdbaarheid overheidssaldo (%)</u>				
Structurele werkgelegenheid	0,0%			
Verslechtering houdbaarheidssaldo	0,0%			
Werkenden kunnen zich vrijwillig aanvullend verzekeren				
<u>Verdeling of zacht (+ of -)</u>				
Inkomensbescherming			-	+
Gelijkjer speelveld			+	-
Transitiekosten	-			

Bron: SEO Economisch Onderzoek.

Literatuur

- Astri. (2013). *Ontwikkeling hybride financiering WGA*. Leiden: Astri project P12.581.
- Berg, G. v. (1990). *Nonstationarity in job search theory*. 57, 225-277: Review of Economic Studies.
- Berkhout, E., & Euwals, R. (2016). *Zelfstandigen en arbeidsongeschiktheid, CPB Policy Brief 2016-11*. Den Haag: Centraal Planbureau.
- Bloemen, H. (2008). Job search, hours restrictions, and desired hours of work. *Journal of Labor Economics*, vol. 26(1): 137-179.
- Bosch, N., Van Ewijk, C., Micevska, M. M., & Muns, S. (2019). *The incidence of pensioen contributions, CPB Discussion Paper*. Den Haag: Centraal Planbureau.
- CPB. (2015). *Zorgkosten in kaart*. Den Haag: Centraal Planbureau.
- CPB. (2016). *Startnotitie Kosten in Kaart 2018-2021*. Den Haag: Centraal Planbureau.
- CPB. (2019). *Zorgen om morgen*. Den Haag: Centraal Planbureau.
- Euwals, R., Hoekstra, K., & Hers, J. (2015). *Verzekeren tegen ziekte en arbeidsongeschiktheid, CPB Policy Brief 2015-15*. Den Haag: Centraal Planbureau.
- Hassink, W., Koning, P., & Zwinkels, W. (2015, July). Employers Opting Out of Disability Insurance: Selection or Incentive Effects? *IZA Discussion Paper*, DP 1981.
- Jongen, E., & Stoel, M. (2016). *The elasticity of taxable labour income in the Netherlands, CPB Discussion Paper*. Den Haag: Centraal Planbureau.
- Lammers, M., Kok, L., Scholte, R., & Tempelman, C. (2016). *Effecten modernisering Ziektewet, SEO-rapport 2016-98*. Amsterdam: SEO Economisch Onderzoek.
- McFadden, D. (1978). Modelling the choice of residential location. *Transportation Research Record* (673).
- OECD. (2018). *The future of social protection*. Parijs: OECD.
- Smid, B., Ter Rele, H., Boeters, S., Draper, N., Nibbelink, A., & Wouterse, B. (2014). *Minder zorg om vergrijzing*. Den Haag: Centraal Planbureau.
- Ter Weel, B., Bussink, H., & Tieben, B. (2018). *Leerrechten doorgerekend, SEO-Rapport 2018-144*. Amsterdam: SEO Economisch Onderzoek.
- Ter Weel, B., Van der Werff, S., & Hers, J. (2018). *Economische effecten "wegwerkzaamheden", SEO-rapport 2018-83*. Amsterdam: SEO Economisch Onderzoek.
- Train, K. (2009). *Discrete choice methods with simulation*. Cambridge University Press.